

Vətəndaş təhsili: problemlər, vəzifələr

Bu yol ailədən, uşaq bağçasından, məktəbdən başlanğıc götürür

Vətəndaş təhsili və tərbiyəsi şəxsiyyətin baza mədəniyyətinin məzmununda xüsusi yer tutur. Şəxsiyyətə məxsus bir sıra mənəvi keyfiyyətlərin və hüquqi normaların formalaşdırılması onların müasir tələblər səviyyəsində, dərinlən və hərtərəfli aparılmasından çox asılıdır.

Vətəndaş tərbiyəsi nəzəriyyəsinin əsasları hələ XIX əsrdə alman pedaqoqu G.Kerşenşteyner tərəfindən işlənmişdir. Lakin onun mahiyyəti və məzmunu ona bugünkü yanaşma, müasir baxışla ziddiyyət təşkil edir. G.Kerşenşteyner qeyd edirdi ki, vətəndaş tərbiyəsi uşaqları dövlətə sözsüz itaətə alışdırmaqdan ibarətdir. Belə bir tərbiyə isə xalq məktəbləri vasitəsilə həyata keçirilməlidir. Kerşenşteyner xalq məktəblərinin quruluşu, oradakı işin məzmunu və yollarını da işləyib hazırlamışdır.

VƏTƏNDAŞ TƏRBIYƏSİ VƏTƏNDAŞ TƏHSİLİ İLƏ SİX SURƏTDƏ BAĞLIDIR

Vətəndaş tərbiyəsi problemi sonralar, xüsusən XIX əsrdə rus pedaqogikasında da müəyyən yer almışdır. Rus ədib və maarifçilərindən A.N.Radişşev, N.Q.Çernışevski, N.A.Dobrolyubov, A.I.Gertsen və b. bu sahədə mühüm fikirlər söyləmiş, əsərlərində onun məqsəd və vəzifələrini göstərmişlər.

Azərbaycan mütəfəkkirlərinin, xüsusən XIX-XX əsr maarifçi-pedaqoqların əsərlərində də bu problem bu və digər aspektlərdən işıqlandırılmış, ona münasibət bildirilmişdir. Azərbaycan xalqının milli özünüdərk, özünüdərsdiq və müasir mədəniyyətə yiyələnməsi yolunda mübarizə aparən M.F.Axundzadə, insan şəxsiyyətini, mənəvi inkişafı, şəxsiyyətin formalaşması, şəxsi ləyaqət hissəsinə malik olmağı insanın ən mühüm mənəvi sərvəti olduğunu dönə - dönə qeyd edən A.Bakıxanov, xalqın mariflənməsi yolunda xüsusi xidmətləri olan milli mətbuatımızın banisi H.Zərdabi ana dilimizdə ilk dərsləyin müəllifi, azərbaycanlı müəllimlərin hazırlanmasında misilsiz xidmətləri olan A.O.Çəməyevski, milli musiqimizin banisi, ilk "Hesab məsələləri" dərsləyinin müəllifi Ü.Hacıbəyli, Azərbaycanda maarifin, məktəbin, təhsilin inkişafında əvəzsiz xidmətlər göstərən Qori Müəllimlər Seminariyasının ilk məzunları F.Köçəri, S.Vəlibayov, R.Əfəndiyev, N.Nərimanov, C.Məmmədquluzadə, M.Mahmudbəyov və onlara başqaları, ana dilimizdə ilk məktəblərin yaradıcıları S.Ə.Şirvani, M.M.Nəvvab, M.T.Sidqi, M.I.Qasir və bu gün adlarını böyük hörmət və ehtiramla çəkdiyimiz yüzlərlə ziyalılarımız təkcə yazdıqları əsərlərində deyil, öz şəxsiyyətləri ilə də əsl vətəndaşlıq mövqeyi nümayiş etdirmiş, nəsilərə nümunə ola bilən şəxslər və şəxsiyyətlər olmuşlar. Bütün həyatını vətənimizin tərəqqisinə, xalqımıza, onun xoşbəxt gələcəyinə həsr etmiş əsl vətəndaş və böyük şəxsiyyət, xalqımızın Ümummilli Lideri, Böyük Öndər Heydər Əliyevin həyatı və fəaliyyəti bu gün gənc nəslin formalaşmasında, eyni zamanda vətəndaşlıq tərbiyəsində ən gözəl nümunə və örnekdir.

Vətəndaş tərbiyəsinin məqsədi insanda cəmiyyətin mənəvi ideyalarının və vətəne münasibət hissəsinin formalaşdırılmasıdır.

Vətəndaş tərbiyəsi vətəndaş təhsili ilə sıx surətdə bağlıdır. Bunlar bir-birinə təsir göstərməklə yanaşı, həm də biri digərinin nəticəsi kimi də özünü göstərir. Lakin respublikamızda vətəndaşlıq tərbiyəsi haqqında professor Əjdər Ağayev, Hamlet İlyasov və digər bir sıra pedaqoqlar tərəfindən müəyyən tədqiqatlar aparılsa da, nədənsə vətəndaş təhsili problemine az toxunulmuşdur.

BİR MƏQSƏD, ÜÇ İSTİQAMƏT

Təhsil geniş fenomendir. O, sistem kimi, dəyər kimi, pedaqoji proses kimi, nəticə kimi və sosial-mənəvi inkişaf prosesi kimi bir sıra

çoxaspektli funksiyaları yerinə yetirir. Təhsil həm də vətənimizin gələcəyi üçün heç nə ilə müqayisə olunmayan yaxşı sərmayədir. O, nə qədər məzmunlu, yaxşı, sağlam və müasir dövrün tələblərinə uyğun olarsa, vətənimizin gələcəyi də bir o qədər uğurlu olar. Respublikamızda təhsilin qarşısında duran əsas məqsəd göstərilən funksiyaları düzgün dəyərləndirə bilmək və onları reallaşdırmaq baxımından demokratik əsaslar üzərində qurulmuş təhsil formalaşdırmaqdan ibarətdir. Bu məqsəd "Təhsil Haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu"nda üç istiqamətdə təsbit olunmuşdur. :

1) Azərbaycan dövləti qarşısında öz məsuliyyətini dərk edən, xalqının milli ənənələrinə və demokratiya prinsiplərinə, insan hüquqlarına və azadlıqlarına hörmət edən, vətənpərvərlik və azərbaycançılıq ideyalarına sadıq olan, müstəqil və yaradıcı düşüncə vətəndaş və şəxsiyyət yetişdirmək;

2) milli-mənəvi və ümumbəşəri dəyərləri qoruyan və inkişaf etdirən, geniş dünyagörüşünə malik olan, təşəbbüsləri və yenilikləri qiymətləndirməyi bacaran nəzəri və praktiki bilik-

ləre yiyələnen müasir tefəkkürlü və rəqabət qabiliyyətli mütəxəssis-kadr hazırlamaq;

3) sistemləşdirilmiş bilik, bacarıq və vərdətlərin mənimsənilməsinə və ixtisasın daim artırılmasına təmin etmək, təhsilənlərin ictimai həyata və səmərəli əmək fəaliyyətinə hazırlamaq.

Göründüyü kimi, vətəndaş yetişdirmək Azərbaycan təhsilinin prioritet məqsədlərindən biri kimi düşünən də, bu gün də, gələcəkdə də təhsilimizin istiqamət götürdüyü strateji hədəflərdəndir. Deməli, gənc nəsle vətəndaş təhsili verilməlidir.

VƏTƏNDAŞ TƏHSİLİ HƏR BİR ŞƏXSİN QARŞISINDA BİR SIRA VƏZİFƏLƏR QOYUR

Bəs vətəndaş təhsili nədir, onun mahiyyəti və məzmununa nələr daxildir? Vətəndaş təhsili dövlətə sözsüz itaətə alışdırmaq, şəxsi azadlığı məhdudlaşdırmaq, milli mənsubiyyətin unudulması, milli dəyərin "əridilərək" yox olması, dini dəyərlərdən uzaqlaşdırmaq deyildir. Vətəndaş təhsilinin məqsədi Azərbaycançılıq ideyalarına sadıq, vətəne bağlılıq, vətənsəverlik ruhunda verilən təhsildir. Azərbaycan vətəndaşını formalaşdırmağa istiqamətlənən təhsildir. Milli özünüdərkə, kimliyini dərk etməyə, onu inkişaf etdirməyə yönələn təhsildir. Eyni zamanda Azərbaycanın tarixinə, milli ənənələrinə, soy- kökə hörmət və ehtiramın tərbiyə edilməsinə geniş imkan yaratmaqla, vətəndaş formalaşdırmaq məqsədini həyata keçirən təhsildir. Hər bir Azərbaycan vətəndaşının təhsil alma hüququna dövlət təminatı vardır. "Təhsil

haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu"nda göstəriləndiyi kimi, dövlət cinsindən, irqindən, dilindən, dinindən, siyasi əqidəsindən, milliyyətindən, sosial vəziyyətindən, mənsubiyyətindən, sağlamlıq imkanlarından asılı olmayaraq hər bir vətəndaşa təhsil almaq imkanını yaradılmasına və ayrı-seçkiliyə yol verilməsinə təminat verir. Göründüyü kimi, dövlətimiz digər sahələrdə olduğu kimi, təhsil sahəsində də milliyyət, din, sosial mənsubiyyət, daxil olduğu sosial qrup və digər cəhətlərə görə vətəndaşlar arasında heç bir ayrı-seçkilik qoymur və bu sahədə hamının bərabər hüquqlu olduğunu qəbul edir. Bu da onu göstərir ki, vətəndaş təhsili eyni zamanda hər bir vətəndaşın qarşısında bir sıra vəzifələr qoyur və onların yerinə yetirilməsi vətəndaşlardan tələb olunur. Bunlar, Respublikamızın Konstitusiyasına və qanunlarına əməl etmək, başqa şəxslərin hüquq və azadlıqlarına hörmət bəsləmək, vətəne sədaqətli olmaq, öz vəzifələrini layiqincə yerinə yetirməyə məsuliyyət daşımaq, respublikamızın dövlət rəmzlərinə, bayrağına, gerbinə və himnəyə hörmət etmək, vətəni müdafiə etmək və hərbi xidmət keçmək, tarix və mədəniyyət

tik cəmiyyət olur ki, o, kütlə, toplum formasından, fəal, yetkin insanların yaşadığı və fəaliyyət göstərdiyi cəmiyyətə keçir. Hüquqlar qorunur, qarşıda duran vəzifələr yüksək səviyyədə yerinə yetirilir. Bu prosesdə millətin, xalqın təhsil səviyyəsi heç də az rol oynamır. "Təhsil millətin gələcəyidir" - Ulu Öndərin uzaqgörənliklə söylədiyi bu fikir müasir dünyamızda inkişaf etmiş bir çox ölkələrin tərəqqisində təhsilin mühüm rol oynadığına bariz nümunə və sübutdur.

Mountaiq yazırdı: "Təhsil almış bir xalqı bir istiqamətə yönəltmək asan, sürükləmək çətin, idarə etmək asan, qul etmək qeyri-mümkündür".

Vətəndaş təhsilinin məzmununda şagirdlərə vətəndaşlığın mahiyyət və məzmunu haqqında biliklə əşılamaq və düzgün təsəvvürlər formalaşdırmaq vardır. Şagirdlərə dərk etdirmək lazımdır ki, "Vətəndaşlıq şəxsin siyasi və hüquqi cəhətdən konkret dövlətə mənsubiyyətdir. Dövlət və onun hakimiyyəti altında olan şəxs arasında qarşılıqlı münasibətdir. Dövlət vətəndaşlara hüquqlar verir, onu xaricdə müdafiə edir, öz himayəsinə qətinir. Öz növbəsində vətəndaş dövlətin qanunlarına və digər göstərişlərinə sözsüz əməl edir və dövlət tərəfindən müəyyən edilmiş vəzifələri yerinə yetirir. Bu hüquq və vəzifələrin məcmusu vətəndaşların siyasi-hüquqi statusudur və bu status onu xarici vətəndaşlardan və vətəndaşlığı olmayan şəxslərdən fərqləndirir (Hüquq ensiklopedik lüğəti).

Vətəndaş təhsili tefəkkürə əsaslanan təhsildir, bilavasitə tefəkkürün, məntiqi, tənqidi və yaradıcı tefəkkürün inkişafına yönələn təhsildir. Bu təhsil şagirdlərə əsl vətəndaşın necə, hansı keyfiyyətə və göstəricilərə malik olmasını öyrətməli və onlarda bu keyfiyyətləri əşılmalıdır. Məntiqi tefəkkürün inkişafına yönələn vətəndaş təhsili gənc nəsildə hadisə və proseslər arasında məntiqi əlaqəni görməyə, cəmiyyətdə baş verənlərin səbəb və nəticə əlaqələrini bilməyə səbəb olduğundan məktəbdə aparılan təlim prosesində bu cəhətə xüsusi diqqət yetirilməsi vacibdir. Yaradıcı tefəkkürün inkişafına səbəb ola biləcək məzmununda aparılan vətəndaş təhsili uşaqların yaradıcılıq potensialını üzə çıxarmaq, onları inkişaf etdirmək məqsədi daşdığına təhsil prosesində bu cəhətə də diqqət artırılmalıdır. Bunların reallaşdırılmasında məktəblərimizdə yaradıcı, novator, həmişə yaradıcılıq axtarıqlarında olan müəllimlərin təbii etdikləri interaktiv təlim metodları geniş imkanlara malikdir. Belə dərslərdə şagirdlərin fəallıq göstərməsi onların gələcək həyatda da fəal, baş verən hadisə və proseslərə biganə qalmayan, üzərinə düşən vəzifələri yerinə yetirməyə maraqlı olan, öz ölkəsinin hüquqi vətəndaşı olan şəxsiyyətlər formalaşmasına zəmin və inam yaradır. Bütün bunlara hazırda məktəblərimizdə tədris edilən ümumtəhsil fənləri müəyyən qədər imkan versə də, təklif edərdik ki, müasir ümumtəhsil məktəblərimizdə "Vətəndaş təhsili" adlı yeni bir fənn tədris olunsun. Bu, şagirdlərin bir vətəndaş kimi formalaşmasına daha yaxından kömək etmiş olardı. Vətəndaş təhsilinin mahiyyəti, məqsədi, vəzifələri və məzmunu olduğu kimi, onun nə ilə nəticələnməsi də vardır. Fikrimizə, onun əsas nəticəsi bundan ibarətdir ki, zamanından və kimliyindən asılı olmayaraq, hər bir azərbaycanlı Ulu Öndər H.Əliyevin "Mən həmişə fəxr etmişəm və bu gün də fəxr edirəm ki, mən Azərbaycanlıyam" kəlamını qürurla, fəxrlə deyə bilsin və azərbaycanlı olduğundan fəxr duyusun.

Müseib İlyasov
Pedaqogika üzrə elmlər doktoru,
professor
ADPU-nun kafedra müdiri.

Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyəsi əsasında hazırlanıb.